

Claude Lévi-Strauss tussen Arthur Wauters en Hendrik de Man

André Mommen

De op 7 november 2009 overleden paus van het etnologische “structuralisme” was in zijn jonge jaren marxist. Tevens was hij lid van de SFIO (*Section française de l'Internationale socialiste*) geworden.¹ Zijn bekering tot het marxisme moet op zijn 16de jaar zijn gebeurd. Dat gebeurde tijdens een vakantie in Brussel die hij bij kennissen van zijn ouders doorbracht. Hij ontmoette daar in 1924 de nog jonge, maar wel invloedrijke Arthur Wauters (1890-1960) die in de Belgische Werkliedenpartij (BWP) de nieuwe bewaker van de marxistische orthodoxie zou worden. Voor de goede orde: Lévi-Strauss was in 1908 in Brussel geboren toen zijn vader, een Parijse portretschilder, daar aan een opdracht werkte.

Claude Lévi-Strauss heeft waarschijnlijk Wauters in Brussel ontmoet naar aanleiding van de publicatie van diens boek *L'Évolution du Marxisme depuis la Mort de Karl Marx*.² Dit nogal didactisch opgezette werk werd al snel door de Koninklijke Belgische Academie bekroond. Een jaar later verschijnt bij dezelfde uitgever een Nederlandse vertaling.³ Was Claude Lévi-Strauss toen soms op weg naar het communisme? Neen, Arthur Wauters had hem alleen maar tijdelijk tot de reformistische variant van het marxisme bekeerd. Arthur Wauters was niet de eerste de beste in de BWP. Met zijn broer Joseph (1875-1929) stamde hij uit Borgworm (Waremmé). Deze oudere broer was de “vader” van het socialisme in dat deel van Haspengouw waar de grote boeren de dienst uitmaakten en de landarbeiders, die door de mechanisatie steeds vaker zonder werk vielen, naar de Luikse industrie moesten pendelen. Beide broers Wauters zouden daarna het “rode” arrondissement Hoei-Borgworm in het parlement vertegenwoordigen. Uiteraard waren ze ook landbouwspecialisten.⁴ Joseph Wauters was al

minister van Arbeid geworden (1918-1921 en 1925-1927) en hij geldt sindsdien als de ontwerper van de sociale zekerheid in België. Arthur Wauters zou “buitengewoon gevolmachtigd ambassadeur” te Moskou worden (1952-1955).

Claude Lévi-Strauss legt zich op het lyceum Condorcet, waar hij in 1925-1926 in de eerste filosofieklas (hypokhâgne) zit, niet neer bij het overheersende rationalisme vermengd met bergsonisme. Hij komt nu onder invloed van zijn leraar André Cresson⁵, voor wie hij een werkstuk over Gracchus Babeuf en het communisme maakt. Inmiddels heeft hij al het *Communistisch Manifest* en *Das Kapital* gelezen. Hij verlaat het lyceum en gaat rechten en filosofie aan de Sorbonne studeren. Als lid van de SFIO wordt hij actief in de *Groupe d'Études Socialistes* en in de zomer van 1928 zelfs secretaris-generaal van de *Étudiants Socialistes*. Hij schrijft regelmatig voor *L'Étudiant socialiste*. Zijn stage voor de aggregatie doet hij samen met Simone de Beauvoir en Maurice Merleau-Ponty. In 1928 behaalt hij een licentie in de filosofie en in 1929 een in de rechten. In 1930 wordt hij even parlementair secretaris van Georges Monnet die tijdens het Volksfront nog minister zal worden. In juni 1930 behaalt hij onder leiding van Célestin Bouglé zijn eindexamen met een studie over *Les postulats de la théorie du matérialisme historique principalement chez Karl Marx*. In juli 1931 eindigt hij als derde van zijn promotiejaar voor de aggregatie in de filosofie. In 1932 volgt de benoeming tot leraar aan het lyceum van Mont-de-Marsan en in 1933 aan het lyceum te Laon. In 1932 stelt hij zich samen met Pierre Dreyfus (de latere PDG van Renault en minister onder president Mitterrand – hij heeft pas de zus van Dreyfus gehuwd) kandidaat bij de kantonale verkiezingen voor de SFIO, maar

door een auto-ongeval verdwijnt hij uit de race. Hij verlaat tevens de politiek. Door zijn vriendschap met Paul Nizan (een verre neef overigens) ontmoet hij de befaamde socioloog Marcel Mauss, maar het is Célestin Bouglé die hem in 1934 zal voordragen voor een docentschap aan de universiteit van São Paulo. Daar krijgt hij Fernand Braudel als collega.⁶

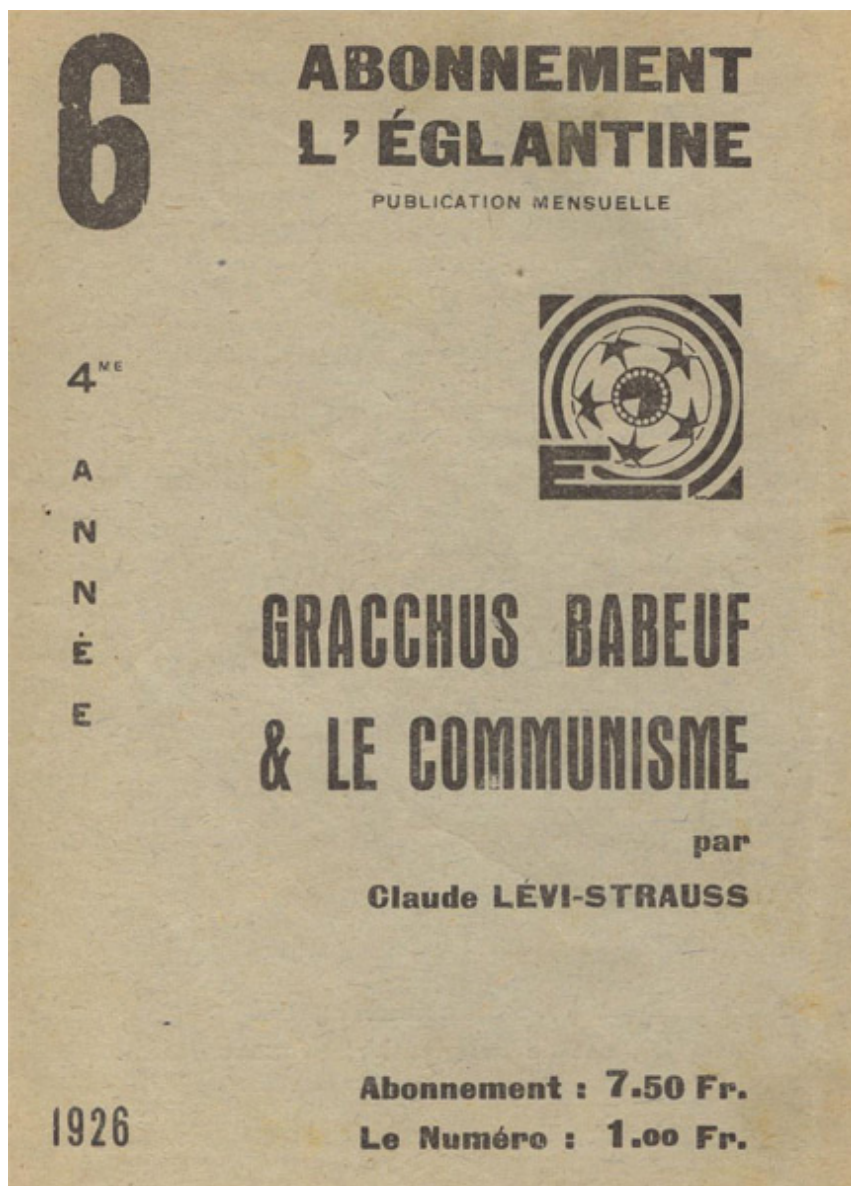
De band van Lévi-Strauss met het Belgisch socialisme zal een belangrijke rol blijven spelen. Zijn werkstuk over Babeuf wordt – allicht op voorspraak van Arthur Wauters – in 1926 door de uitgeverij *L'Églantine* van de BWP uitgegeven.⁷ Lévi-Strauss ziet in Babeuf een man met een concreet revolutionair project dat aan de toenmalige sociale verlangens van de massa's beantwoordde. Maar van de andere kant bekritiseert Lévi-Strauss ook Babeufs gebrekkig inzicht in de economische factoren die een rol in de sociale transformatie spelen. Lévi-Strauss kent uiteraard *Le Contrat social* van Rousseau en ook de vele geschriften over de primitieve samenlevingsvormen die naar een vervlogen Arcadia verwijzen. De literatuur over de “ideale staat” en de “goede wilden” zijn hem niet onbekend. Hij spot dan ook met Friedrich II van Pruisen en de bankier Necker die met vertederende over primitieve communistische samenlevingen spraken.⁸ Lévi-Strauss heeft daarom waardering voor Babeuf. Niet in het minst omdat hij met deze sentimentele theorieën uit zijn tijd had gebroken en ze door het stellen van onmiddellijke sociale eisen had vervangen. Die eisen klinken Lévi-Strauss trouwens al socialistisch in de oren. De samenzweerders rond Babeuf stelden immers in een plakbrief dat “dans une véritable société il ne doit y avoir ni riche ni pauvre”.⁹ Samen met Marat meende Babeuf dat de Revolutie slechts een “guerre entre patriciens et plébéiens, riches et pauvres”¹⁰ was.

Wat Lévi-Strauss hier aflevert, klinkt orthodox-marxistisch. Maar later wil hij niet graag meer aan zijn jeugdwerk worden herinnerd. Te primitief! Hij had toen al heel snel met het reductionistisch marxisme gebroken. Hendrik de Man zou in deze breuk een cruciale rol spelen. Het verhaal gaat als volgt. Zo had De Man op de SFIO-leiding een beroep gedaan om zijn ideeën, die hij in *Zur Psychologie des Sozialismus* had uitgewerkt, in Parijs te mogen komen uiteenzetten. Dat boek was door Alice Pels vertaald en inmiddels als *Au delà du marxisme* bij *L'Églantine* verschenen. Het ging hier dus om een promotietocht. Maar Léon Blum schoof dit verzoek gemakshalve door naar Georges Lefranc die toen nog aan de *École Normale Supérieure* studeerde en als de stichter van de *Groupe d'études socialistes* gold. Georges Lefranc kende overigens al De Mans boek.¹¹ Lévi-Strauss regelde daarna met De Man verder alle praktische zaken in verband met tijdstip en vorm van de conferentie. Ook hoopte hij uit de mond van De Man een uitweg uit de uitzichtloze doctrinaire crisis te horen.¹² In een tweede brief¹³ vernam De Man dat er intussen allerlei praktische bezwaren tegen zijn komst waren gerezen en dat er in de leiding van de SFIO een grote weerzin voor zijn ideeën leefde.

In een nogal kruiperige brief van 8 januari 1928 vertelt Claude Lévi-Strauss aan De Man hoe de zaken er voorlagen:

“Citoyen,

Excusez-moi d'avoir tant tardé à vous tenir au courant de l'organisation de votre conférence. Mais nous nous sommes heurtés à de nombreuses difficultés, que nous soupçonnions peu et qui nous ont tristement éclairés sur l'esprit conservateur et sectaire d'une bonne partie du socialisme français. Je vous avais dit que le Groupe d'Études Socialistes des E.N.S. ne pouvait, étant donné la date convenue, organiser officiellement votre conférence. Nous avons pensé que le meilleur moyen de donner à cette dernière toute l'ampleur désirable serait de la rendre publique, et de la placer sous le patronage des divers groupements intellectuels d'études socialistes: Groupe des Étudiants socialistes – Nouvelle Revue Socialiste – Vie Socialiste. La Vie Socialiste seule a accepté – avec enthousiasme, il faut le dire – notre proposition. La Nouvelle Revue s'est

refusée formellement, à aider à la diffusion de vos idées. Pour obtenir le concours, essentiel, des Étudiants socialistes, nous avons dû accepter de rendre votre conférence non publique, et de réserver l'entrée aux membres des organisations socialistes. Ainsi, nous avons appris que le marxisme est une doctrine sacro-sainte, dans notre parti, et que pour étudier des théories qui s'en éloignent, il faut s'enfermer bien fort, afin que nul de l'extérieur ne le sache ... Enfin, par un dernier hasard malheureux, il a été impossible de trouver une salle de réunion au Quartier Latin – Mais cela n'a qu'une importance très secondaire, puisque la conférence ne doit être publique.

Si vous n'y voyez pas d'inconvénient, votre conférence sur "Socialisme et Marxisme" aura donc lieu le Lundi 23 Janvier, à 20h30, à la salle de l'Union des

Coopérateurs, 29 Boulevard du Temple, sous le patronage du Groupe des Étudiants Socialistes, et de la Vie Socialiste, sous la présidence, espérons-nous, d'un éminent camarade du Parti Socialiste: je suis en train de pressentir Léon Blum, qui probablement ne pourra accepter, et Pierre Renaudel, qui a pour votre ouvrage une très vive admiration.

Enfin, nos camarades de la Vie Socialiste seront très heureux, si vous ne voyez pas d'objection à ce qu'ils fassent sténographier votre conférence, pour la publier dans leur revue.

Lors de votre venue à Paris, je me tiendrai à votre entière disposition pour vous donner tous les autres renseignements que [vous] pouvez désirer sur le caractère de la révision, le public, etc...

Et, en dernier lieu, je vous demanderai de nous excuser si tout ne répond pas à votre désir. Nous sommes quelques uns pour qui “Au delà du marxisme” a été une véritable révélation, quelques autres qui, tout en étant opposés à vos idées, estiment qu’il les faut sérieusement étudier. Nous avons donné tout notre effort pour que votre conférence atteigne tous les milieux politiques intellectuels, tous les jeunes; nous nous sommes heurtés à des résistances si fortes que nous n’avons pu y parvenir totalement.

Veuillez agréer, je vous prie, Citoyen, l’assurance de mes très respectueux sentiments. Et de ma très vive admiration.”¹⁴

Lévi Strauss regelde het treinbiljet voor De Man en meldde hem dat Léon Blum, “après de longues hésitations, vient de refuser de présider votre conférence; il lui eût été d’ailleurs très difficile de faire autrement étant donné son rôle de porte-parole officiel du parti. J’espère que le citoyen Renaudel acceptera de le remplacer.”¹⁵

Deze conferentie ging ten slotte op 23 januari 1928 in de *Union des Coopérateurs* door, met als thema *Socialisme et marxisme*. Lévi-Strauss, die de conferentie evenwel niet kon bijwonen, getuigde daarna in een brief van 31 januari 1928 aan De Man, dat de weerklank ervan enorm was geweest. “Grâce à vous, les doctrines socialistes sortent enfin de leur long sommeil”.¹⁶ Voorts wees hij op het feit dat de communisten hem nu “vivement” aanvielen en ook dat de fascistten (Georges Valois en Gustave Hervé) hem loofden. Lévi-Strauss wist dat de rechtervleugel in de SFIO volledig op de hand van De Man was, maar hij vond die steun maar tendentiekus, daar ze in De Man slechts een nieuwe Jaurès meende te ontwaren. De marxisten zagen in hem liever een nieuwe Bernstein. Lévi-Strauss dacht dat noch de enen, noch de anderen snaptten wat De Man voor nieuws te bieden had. Lévi-Strauss bleef hoopvol: “Les discussions ne font que commencer; ce regain d’activité intellectuelle que le Parti connaît grâce à vous est d’autant plus remarquable, à une date si rapprochée des élections.”¹⁷

In een brief d. d. 27 februari 1928 liet Lévi-Strauss aan De Man weten dat een verslag van de conferentie in *La Vie Socialiste* zal verschijnen.¹⁸ Of Lévi-Strauss parallel ook nog contact met Arthur Wauters

onderhield, is onduidelijk. Dat lijkt eerder onwaarschijnlijk. Arthur Wauters was immers van meet af aan een verklaarde tegenstander van De Mans revisionisme geweest. Tekenend is wel dat Lévi-Strauss daarna tot de stichtende leden van de door Georges en Émilie Lefranc opgerichte groep *Révolution constructive*¹⁹ zal behoren, een gezelschap waartoe men ook Maurice en Suzanne Deixonne²⁰, Guy Mollet²¹, Pierre Boivin²² en Robert Marjolin²³ moet rekenen. Rond deze groep zweefden nog Jules Moch²⁴, André Philip²⁵ en Charles Spinasse,²⁶ jongeren die met hun ideeën over economische rationalisaties onder socialistische leiding, in de buurt van het “planisme” van De Man kwamen.

Noten:

¹ Voor wat details, zie vooral Alexandre Pajon, *Claude Lévi-Strauss Politique. De la SFIO à l’UNESCO*, Descartes: Éditions Faustroll, 2007.

² Brussel: L’Églantine, 1924.

³ Arthur Wauters, *De evolutie van het marxisme*, Brussel: De Wilde Roos, 1925.

⁴ Arthur Wauters promoveerde aan de ULB tot doctor in de economische wetenschappen. Hij hield zich bezig met het probleem van de agrarische hervorming. Arthur Wauters, *La réforme agraire en Europe*, Brussel: L’Églantine, 1928.

⁵ André Cresson was een historicus met een sterke belangstelling voor filosofie en sociologie. Zie André Cresson, *Hippolyte Taine: Sa vie, son œuvre; avec un exposé de sa philosophie*, Parijs: Presses Universitaires de France, 1951.

⁶ Chronologie in Claude Lévi-Strauss, *Œuvres*, Édition établie par Vincent Debaene, Frédéric Keck, Marie Mauzé et Martin Rueff, Parijs: Gallimard, 2008, blz. xliii-xliv.

⁷ Claude Lévi-Strauss, *Gracchus Babeuf et le communisme*, Brussel: L’Églantine, 1926, 37 blz. [dit werkje is niet opgenomen in de *Œuvres*].

⁸ *Ibidem*, blz. 7-8.

⁹ *Ibidem*, blz. 15.

¹⁰ *Ibidem*, blz. 31.

¹¹ Brief van Georges Lefranc uit Alençon, 29 juli 1927, aan Hendrik de Man. IISG, Amsterdam, Archief Hendrik de Man, map 253.

¹² Brief van Lévi-Strauss aan De Man d. d. 17 oktober 1927 namens de Groupe d’Études Socialistes des Écoles Normales Supérieures. IISG, Amsterdam, Archief Hendrik de Man, map 253.

¹³ Brief van Lévi-Strauss uit Parijs aan De Man d. d. 16 december 1927. IISG, Amsterdam, Archief Hendrik de Man, map 253.

¹⁴ Brief van Claude Lévi-Strauss aan Hendrik de Man d. d. 8 januari, IISG, Amsterdam, Archief Hendrik de Man, map 253.

¹⁵ Postkaart van Claude Lévi-Strauss aan De Man d. d. 12 januari 1928. IISG, Amsterdam, Archief Hendrik de Man, map 253.

¹⁶ Brief van Claude Lévi-Strauss aan Hendrik de Man d. d. 31 januari 1928. IISG, Amsterdam, Archief Hendrik de Man, map 253.

¹⁷ *Idem*.

¹⁸ De Man had hem nog andere zaken gevraagd, zoals het aan hem toezenden van een artikel van Jean Longuet en de reactie van de Angelsaksische landen t. a. v. zijn stellingen in “Marxisme et socialisme”. Brief van Claude Lévi-Strauss aan Hendrik de Man, d. d. 27 februari 1928. *Idem*.

¹⁹ Stéphane Clouet, *De la révolution à l’utopie socialistes: révolution constructive, un groupe d’intellectuels socialistes des années 1930*, Nancy: Presses Universitaires de Nancy, 1991.

²⁰ Maurice Deixonne (1904-1987) studeerde aan de *École Normale Supérieure*. Hij ging over naar Marceau Pivert en diens *La Gauche révolutionnaire*.

²¹ Guy Mollet. *Un camarade en république*, B. Ménager, Ph. Ratte, J. L. Thiébault, R. Vandebussche, C. M. Walton Leducq éditeurs, Rijssel: Presses Universitaires de Lille, 1987.

²² Hij studeerde aan de *École Nationale Supérieure*. Hij werd minister in de regering van het Volksfront.

²³ Robert Marjolin, *Le travail d’une vie. Mémoires 1911-1986*, Préface de Raymond Barre, Parijs: Robert Laffont, 1986.

²⁴ Een polytechnicien en advocaat die in 1931 voorstelde de spoorwegen te rationaliseren.

²⁵ Een propagandist van Hendrik de Man.

²⁶ Minister in de regering van het Volksfront en “planist”.